

Petrus Ikonhörna 6/2021

Något om

Gudsmoderikoner

och deras ikonografi

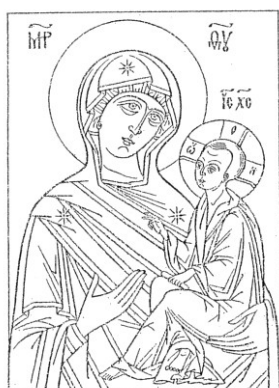

Lidandets Gudsmoder Ikonen målad av PO Petrus Wikströms hand 2015 (24x30 cm)

»Motiv med Maria, Guds Moder, är långt fler än Kristusmotiven inom ikonkonsten. Hur många typer av Gudsmodersmotiv det finns är inte så lätt att säga, exempelvis i Ryska ortodoxa kyrkans gudstjänstböcker *Minejan (Menaion)* nämns 260 mirakulösa Gudsmodersikoner som firas liturgiskt.»²

»Förutom de undergörande ikonerna av Gudsföderskan, finns det drygt 300 olika ikoner av Guds Moder, som är föremål för stor vördnad och kärlek. Dessutom finns det över hela världen många andra Gudsmodersikoner som tillhör kategorin undergörande ikoner.»³

Tre viktiga huvudtyper av Gudsmodersikoner

Den vägvisande Gudsmodern
(gr. *Hodigitria*)³

Ömhetens Gudsmoder
(gr. *Eleousa Ry. Umilenie*)³

Tecknets Gudsmoder
(Ry. *Znamenie*)³

Flertalet av de många Gudsmodersikonerna kan återföras på ovanstående tre huvudtyper.

Den viktigaste och inom hela ortodoxin mest spridda är ***Hodigitria***, *Den vägvisande Gudsmodern*, som t.ex. Gudsmoderikonen av Tichvin» – nedan visas två utföranden av detta motiv, ett gammalt och ett nutida.

Gudsmodern av Tichvin,
(Rysk, mitten av 1500-t.)

Gudsmodern av Tichvin.
(G. Gashev, 1990-t; Bilden återgiven
med hans tillåtelse.)

I en variant av den vägvisande gudsmodern, här exemplifierad med motivet

Gudsmodern av Smolensk
(rysk, slutet av 1400-t)

har Kristus Immanuel sitt ansikte vänt framåt mot betraktaren.

I vidstående moderna variant av motivet finns inte gudsmoderns vägvisande hand medtagen.

G Gashev, 1990-t; (Bilden återgiven med hans tillåtelse.)

»En andra betydelsefull huvudtyp utgörs av **Ömhetens Gudsmoder**, vars beteckning på grekiska är *Eleousa* och på ryska *Umilenie*.

...

Medan Den vägvisande Gudsmodern i första hand utmärks av ceremoniell värdighet är det här däremot främst moderlighet och mänsklig närhet som karakteriserar bilden.

Mor och barn avbildas kind mot kind och med moderns armar kring barnet.

Motivet har blivit särskilt älskat i Ryssland.»¹

Det kanske mest kända utförandet är vidstående *Gudsmoderikonen »Vladimir»* (finns på Tretjakovgalleriet i Moskva)

Nedan några varianter på temat »Ömhetens Gudsmoder:

Gudsmoderikonen »Jaroslavl» (24x30 cm)
Målad av PO Petrus Wikström 2012

Ömhetens Gudsmoder (20x25 cm)
Målad av PO Petrus Wikström 2017

En tredje huvudgrupp är den som på grekiska kallas *Blacherniotissa* - Gudsmo­dern från Blacherne – uppkallad efter en tidig klosterkyrka i Konstantinopel. Någon »urikon« finns inte bevarad men man tror att ikonen avbildat Gudsmo­dern frontalt stående och med armarna höjda till bön. Motivet kallas ofta *Oranta, den bedjande*.

I en del varianter av motivet – oftast i halvfigur - håller Guds Moder Kristus i sin famn (återgiven som *Kristus Immanuel*), i andra visas han i en mandorla eller gloria.

Tecknets Gudsmoder
Ikonen målad av PO Petrus Wikström

Tecknets Gudsmoder Ikonen målad av G Gashev
(Återgiven med hans tillstånd.)

Motivvarianten med Kristus-Immanuel avbildad i en gloria har kommit att bli mycket älskad i Ryssland, alldeles speciellt i Novgorod och trakten däromkring. Den kallas på ryska Znamenie, efter det ryska ordet för ”tecken”, Znak, på svenska *Tecknets Gudsmoder*.

En tolkning av detta är att beteckningen syftar på det tecken som nämns hos profeten Jesaja (*Jes. 7:14*):

»Så skall Herren själv giva eder ett tecken: Se, den unga kvinnan skall varda havande och föda en son, och hon skall giva honom namnet Immanu El, Gud med oss».

Guds moder kan också återges **sittande på en tron** med Kristus Immanuel i sitt knä, han håller en bokrulle i sin vänstra hand och välsignar med den högra.

Den tronande Guds Moder, Absidmosaik, år 867
Hagia Sofiakatedralen i Istanbul (Konstantinopel)

Den tronande Guds Moder, eukaustikikon
500-talet, Katarinaklostret, Sinai

Några karakteristiska drag i Gudsmotivets ikonografi

Gudsmodern känner vi igen bl.a. på *De tre korsen* och *Epigrammen*. Korsen – ett i pannan och ett på vardera axeln – är oftast stiliserade så att de mer ser ut som stjärnor och anspelar på/är ett tecken på Gudsmoderns förblivande jungfrulighet

- jungfru innan hon blev havande
- jungfru under havandeskapet och att
- hon förblev jungfru efter födelsen.

På en ikon skall alltid anges vem eller vilken händelse som avses och skrivet på det språk som talas i det land där ikonen användes/är tänkt att användas. Enda undantag är Kristus och Gudsmodern som **alltid** skall ha sina namn på **grekiska** ... och **förkortade**.

ΙC ΧC

ΙΗCΩΥC ΧΡΙCΤΟC
ΙC ΧC

Iesus Christos

ΜΡ ΘΥ

ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ
ΜΡ ΘΥ

Mitir Theou

Guds moder avbildas vanligtvis i en hellång, täckande dräkt men alltid med ansiktet, händerna och halsen obeslöjade. Närmast kroppen bär hon en hellång tunika, *chiton*, en enkel, lång livklädnad eller tunika av rakt snitt och med varierande ärmlängd. Sådana bars av både män och kvinnor under antiken. Kvinnochitonen hölls ihop av ett bälte, *zone*.

Gudsmoderns chiton är blå och har långa ärmar. Ärmarnas nedre del har manschetter, som oftast är rikt utsmyckade.

Färgen på hennes maforion (mantel) är enligt traditionen röd: mörkt körsbärsröd, alternativt purpurröd eller bruntonad. Den röda färgen anses vara en metafor för »köttets kungliga purpur» som skänktes åt Kristus av Maria». Eftersom den röda färgen visar på inkarnationen anses den ha särskilt högt symbolvärde.

Anm.: För Kristus gäller det omvända, hans *mantel* (gr. *himation*) är blå och hans underdräkt, *tunikan* (gr. *khitón*) är (purpur)röd.
Den blå färgen står som symbol för hans mänskliga natur, den röda för hans gudomliga.
Sann människa – Sann Gud!

Bara undantagsvis har Gudsmoderns maforion blå - mörkblå eller blågrön - färg. Detta kan spåras till Italien och den italienske målare (eller målargrupp) som kallas »Sterbini-diptykens mästare« och som verkade under första hälften av 1300-talet. Gudsmodern bär i Sterbini-traditionen ett blått maforion, ibland smyckat med gyllene stjärnor.

Källor:

(1) Per-Arne Bodin m.fl.; **Det ofattbara undret** – Maria, Guds moder i ortodox tradition
Malmö, Artos & Norma bokförlag, 2003

(3) Feodor S. Kovalchuk; **Ungörande Gudsmoderikoner**
Stockholm, Ortodox Tidning och Bokhandel bokförlag, 2005

(2) Schöldstein, Christina; **Gläd Dig, Du som födde Ljuset** – Huvudmotiv i Gudsmodersikonografen. Skellefteå, Artos & Norma bokförlag, 2011

Wikman, Irma; **Från Gudsmoedern i Georgien till Madonnan i Vadstena** (Kompendium)

ICON; Works of Georgij Gashev, St. Petersburg, Russia, 2009

Några ortodoxa Mariahymner

Ur boken *Det ofattbara undret* har jag hämtat följande ortodoxa Mariahymner:

Vad skall vi kalla Dig, o benådade?

Himmel?

För att Du lät rättfärdighetens sol gå upp.

Paradis?

För att Du lät oförgänglighetens blomma växa upp.

Jungfru?

För att Du förblev orörd.

Rena Moder?

För att Du höll i Din heliga famn Sonen, allas Gud.

Bönfall honom att frälsa våra själar.

Långfredagen, Kungliga timmarna, theotokion]

Sannerligen är det tillbörligt
att prisa Dig Gudaföderska salig,

Du evigt saliga och helt otadliga,
Du vår Guds moder.

Mer vördad än kerubim och
utan jämförelse ärorikare än serafim,

Du som med bevarad kyskhets födde Gud,
Ordet;
Dig, i sanning, Gudaföderska, prisar vi.

[Chrysostomosliturgin]

Över Dig, benådade,
glädjer sig hela skapelsen.
änglarnas skara
och människornas släkte.

Du helgade tempel
och Ordets paradiset,
jungfrurnas stolthet,
Du genom vilken Gud
förvandlades till kött och blev ett barn,
vår Gud som var före tiden.

Ty han gjorde Ditt sköte till en tron
och Din livmoder vidare än himlarna.
Över Dig, benådade, glädjer sig hela skapelsen,
Ära vare Dig.

[Basiliusliturgin]